

krajevna imena. Seveda so se v napadih na slovenstvo še najbolj »izkazali« tržaški poslanci, kot je bil Fulvio Suvich, ki je npr. med razpravo o krajevnih imenih trmasto trdil, da so mesta v Istri samo italijanska, in zahteval, naj zato predsednik parlamenta ne jemlje v poštev vprašanj Ščeka, Podgornika in Lavrenčiča, ki so rabili le slovanska imena (str. 123).

Na koncu lahko le poudarimo vsesplošno pomembnost objave teh govorov, ki so del našega skupnega zgodovinskega spomina in bodo gotovo dober pripomoček tistim, ki se bodo odločili, da je (še) vredno raziskovati zgodovino Slovencev zunaj njenih današnjih državnih mej. Če pa si še za trenutek privoščimo kratko aktualizacijo, ne moremo mimo nezanemarljivega in nesprejemljivega dejstva, da so nekatere težave, s katerimi so se Slovenci neuspešno ubadali v tistih težkih časih, še vedno prisotne v pričakovanih nezaščitene in premalo upoštrevane slovenske narodnostne skupnosti v Italiji.

Gorazd Bajc

Spol in upor. Zbrana dela Angele Vode. I. knjiga. Ljubljana : Krtina 1998. 351 strani.

Pri založbi Krtina je v lanskem letu izšla prva knjiga zbranih del Angele Vode, leta 1892 rojene učiteljice, defektologinje in vsestransko dejavne javne delavke iz obdobja med obema vojnama, ki je bila v socialistični Jugoslaviji kot obtoženka na tako imenovanem Nagodetovem procesu obsojena ne le na zaporno kazen, ampak tudi na pozabo. Knjigi z naslovom *Spol in upor* je sledila druga, *Značaj in usoda*, pri založbi pa pripravljajo še izdajo tretje knjige z naslovom *Spomin in pozaba*. Pobudo za izdajo zbranih del je dala Mirjam Milharčič Hladnik, ki je k vsaki knjigi prispevala obsežno in poglobljeno uvodno študijo. Milharčičeva Vodetove sicer ni poznala. Ščasoma, ob dolgoletnem proučevanju njene zapuščine, pa si je ustvarila podobo Angele Vode, ki jo je prevzela prav tako, kot so jo pritegnila njena dela. Zaželela si je, da bi jo spoznali tudi drugi.

Prva knjiga z naslovom *Spol in upor* se začinja z obsežno študijo o življenju in dejavnosti Angele Vode, v kateri Mirjam Hladnik Milharčič spretno prepleta vezno besedilo s spomini Vodetove in s pričevanji tistih, ki so jo poznali. Avtorica je opravila izredno zahtevno delo, saj je zbrala ogromno arhivskega gradiva, časopisov, revij in literature. Sledi objava dveh njenih del, in sicer *Žena v sedanjih družbi*¹ ter *Aktivnost Slovenskih učiteljic*. Prvo je izšlo leta 1934 v knjižni obliki pri založbi Žena in dom. Takrat je njena avtorica že dopolnila 42 let, za njo je bilo že učiteljevanje po vaseh v okolici Ljubljane, izguba službe iz političnih razlogov (protiavstrijska usmerjenost), svetovna vojna, delo v tovarni, politično udejstvovanje v socialdemokratski stranki, vključitev v komunistično partijo, zasebni študij zdravstvene pedagogike v Pragi, Berlinu in na Dunaju, 10 let dela na posebni šoli za prizadete otroke v Ljubljani in začetek delovanja v ženskih družtvih.²

Angela Vode je sprejemala socialistično načelo, da je žensko vprašanje le del socialnega vprašanja, ki se ga zato ne sme reševati ločeno. Strinjala se je z marksistično teorijo, da je ženska podrejenost izšla iz razrednega značaja kapitalističnega družbenega sistema, ter verjela, da bo brezrazredna družba omogočila enakopravnost vsem do tedaj izkoriščanim delom prebivalstva. Krivice, ki so doletele ženske še zlasti v poklicnem življenju, je doživljala le kot eno izmed oblik nepravilnosti, saj se je z enako vztrajnostjo in prizadevnostjo borila tudi proti nacionalnim in socialnim krivicam.

S knjigo *Žena v sedanjih družbi* je želela slovenske ženske vzpodbuditi, da bi ne bile le »varuhinje domačega ognjišča« in pasivne opazovalke sveta, ki so ga do tedaj v pretežni meri krojili moški, ampak da bi se začele zavedati pomena svoje vloge v družbenem življenju in da bi jo bile

¹Knjiga nosi na platnicah naslov *Žena v sedanjih družbi*, na notranji strani pa je naslovljena kot *Žena v današnji družbi*. Redaktorici sta se odločili za prvi naslov, ki je največkrat citiran. Glej *Spol in upor, Zbrana dela Angele Vode, I. knjiga, Ljubljana 1998, str. 97*.

²Prav tam, str. 13 in 210–211; Spomini Angele Vode, ki jih hranita Slovenski šolski muzej in Arhiv Republike Slovenije (referat I – bivši arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani); Slovenski biografski leksikon IV, str. 501.

pripravljene tudi dejavno uresničevati. Prepričana je bila, da se to ne more zgoditi samo od sebe: »Da bo žena kos svoji nalogi pri sooblikovanju družbe, mora stati na trdnih tleh spoznanja, ker bi jo sicer omajali razni preroki s svojimi trditvami o njenih nalogah in dolžnostih ter o njeni prirodno utemeljeni podrejenosti. Družboslovni pogled na njeno pot do danes naj ženo prepriča o nujnosti razvoja vsega obstoječega, premotrivanje današnjega družbenega položaja naj jo seznanja z vzroki današnjega stanja in naj ji obenem pokaže možnosti in vidike za bodočnost« (str. 98). Zato je ženske najprej seznanila s položajem ženske v preteklih obdobjih, od praskupnosti, preko antike in srednjega veka do uveljavitve kapitalističnega načina gospodarstva, in obenem opozarjala na različne vzroke (politične, gospodarske, psihološke idr.) neenakopravnosti žensk ter na možnosti vsestransko koristnega medsebojnega sožitja obeh spolov.

V drugem delu knjige je podrobno prikazala ženin položaj od prve svetovne vojne do začetka tridesetih let, v času, v katerem so gospodarske razmere povzročile, da so se bile tudi ženske vedno bolj prisiljene ozirati za zaslužkom. V tem obdobju jim je bila poklicna izobrazba, ki je bila sprva rezervirana le za moški spol, že bistveno dostopnejša kot v prejšnjih letih. Vodetova je najprej obrazložila pomen poklicnega udejstvovanja žensk, ki se ji je zdelo nujno potrebno že zaradi ekonomskih razlogov, saj mož predvsem v letih gospodarskih kriz velikokrat s svojim zaslužkom ni mogel prehraniti družine. Poleg tega pa je zaposlenost tako poročeni kot neporočeni ženi zagotovila materialno neodvisnost, ji dajala samozavest, širila obzorje in s tem omogočala razumevanje družbenih pojavov. Potem je podrobneje prikazala, kje in kako so bile zaposlene ženske v Sloveniji: v gospodinjstvu, obrti in trgovini, kot javne nameščenske, v socialnih, vzgojnih, akademskih in umetniških poklicih.

Obravnavala je tudi problem usklajevanja poklica in materinstva: »Da bo imelo za ženo-mater poklicno delo resnično vrednost, je potrebno, da se obe funkciji spravita v tako skladnost, da ne bo izvrševanje ene izključevalo ali pa vsaj tako močno obremenjevalo drugo. Šele ko bo žena-mati tako razbremenjena, da bo čutila v izvrševanju obeh dolžnosti tisto zadoščenje, ki človeka navdaja z zadovoljstvom nad uspelim delom, bo združitev materinstva s poklicem dosegla svoj namen« (str. 157). Zato se je Vodetova zavzemala za izvedbo socialnih, političnih, in gospodarskih reform, zavedala pa se je tudi, da bodo potrebne še korenite spremembe v družinskem življenju, vzgoji in v načinu gospodinjstva.

Posebno pozornost je Angela Vode posvetila vlogi žensk v času, v katerem je knjiga nastala – v obdobju gospodarske krize in vzpona fašizma ter nacizma. Preroško je opozarjala na nevarnost fašizma, ki je ekonomske težave izkoristil med drugim tudi za demagoško prepričevanje množice o nujnosti vračanja ženske k družinskim obveznostim, zaradi česar ji je odrekal pravico do zaposlitve. Zato je hotela ženske opozoriti, da ne bi nasedale tovrstnemu prepričevanju, saj se je »prestrašenemu malemu človeku« tudi pri nas ponujalo veliko število različnih »voditeljev«: »Milijonske množice deklariranega srednjega sloja derejo z zavidanja vrednim elanom za 'voditelji', katere z mefistovskim zmigavanjem vodi in financira izza dobro zastrtih kulis sam veliki sovražnik – proti kateremu je malomeščanski naskok v prvi vrsti naperjen – visoki finančni svet. Resnično, svet še ni videl pretresljivejše igre z življenjskimi interesi milijonskih množic.« Vodetova se je zavedala, da se nesrečam ne bo mogoče izogniti, vendar pa je verjela, da bodo potem nastopili srečnejši časi: »Podoba pa je, da bo moralo človeštvo do dna izpiti tudi ta kelih trpljenja, predno se bo njegova pot zopet obrnila kvišku – za solncem in srečo« (str. 209).

Drugi del knjige *Spol in upor* nosi naslov **Aktivnosti slovenskih učiteljic**. Tekst je nastal v letih 1958–1960 na pobudo Erne Muser, ki je prevzela nalogo napisati zgodovino ženskega gibanja in je želela vključiti tudi tekst Angele Vode, ki je bila prav gotovo ena izmed najbolj dejavnih, pogumnih in samosvojih žensk predvojnega obdobja. Vendar pa niti zgodovina ženskega gibanja niti sestavek Vodetove nista bila objavljena. Besedilo, ki je sestavni del pričujoče knjige,³ je razdeljeno na pet poglavij, ki podajajo pregled učiteljstva s posebnim poudarkom na delovanju učiteljic, predvsem po obdobju, ko je bil sprejet osnovnošolski zakon o ljudskih šolah, na osnovi katerega so postale ljudske šole v slovenskih pokrajinah »zares slovenske«, in ko je učiteljšče postalo dostopno obema spoloma. Avtorica je sprva na kratko predstavila šolski sistem, učiteljski poklic, učitelje in njihovo

³Tekst Aktivnost slovenskih učiteljic, ki je objavljen na tem mestu, hrani Slovenski šolski muzej, podoben sestavek z naslovom O deležu slovenskih učiteljic v slovenskem kulturnem in političnem življenju pa se nahaja v ARS, dislocirana enota 1 (prej arhiv Inštituta za novejšo zgodovino).

organiziranost, spregovorila je o njihovih plačah in kasnejših razhajanjih med njimi in učiteljicami. Te so za zaščito svojih interesov leta 1898 ustanovile lastno društvo, ki pa ni skrbelo le za materialni položaj svojih članic, ampak si je prizadevalo tudi za njihovo razgledanost in izobrazbo – prirajalo je razna predavanja in tečaje.

Razen v svojem strokovnem društvu so učiteljice v začetku 20. stoletja delovale še v drugih ženskih organizacijah. Z ženskim gibanjem v Sloveniji so se začele prve ukvarjati prav učiteljice, ki so bile v tistem času skorajda edine intelektualke, ki jih je to vprašanje zanimalo. Akademsko izobražene ženske, ki so se sprva lahko šolale le v tujini, so se po prihodu domov večinoma osredotočile predvsem na svoje poklicno delo, v ženskih društvih pa so začele v večjem številu sodelovati šele v letih pred začetkom druge svetovne vojne. Slovenske učiteljice pa niso bile aktivne le v ženskih organizacijah, ampak so bile dejavne tudi v tako imenovanih mešanih društvih, v katerih so bili vključeni tako moški kot ženske, in sicer v kulturnih, političnih, humanitarnih, sindikalnih itd. Zlasti je to veljalo za učiteljice na podeželju, kjer navadno ni bilo ženskih društev.

Za slovenski narod pa je še posebej pomembna dejavnost učiteljic na narodnoobrambnem področju, predvsem na Koroškem, Štajerskem in Primorskem, kjer so skupaj z moškimi stanovskimi tovariši prirajale številne tečaje, kulturne prireditve in zborovanja, vodile knjižnice in izdajale časopise. Po mnenju Angele Vode so »potrebo po narodnoobrambnem delu vsekakor bolj čutili Slovenci v obmejnih krajih kot pa v središču Slovenije, kjer je šlo vedno bolj za obstanek stranke kot za obstanek naroda.« Kljub temu je bilo tudi med »Kranjci« nekaj takih, »ki so se zavedali svojih dolžnosti do neodrešenih in ogroženih rojakov.« Vendar pa je Vodetova ugotavljala, »da med kranjskimi Slovenci povečini ni bilo pravega zanosa, da je vladala precejšnja brezbriznost, spričo agresivnosti fašističnih osvajačev pa neke vrste fatalizem«, vse dotlej, dokler ni »hitlerjanska agresivnost prešla od propagande k dejanjem« (str. 337). Pri »osveščanju širokih množic« je imelo po mnenju Angele Vode »veliko zaslug levičarsko gibanje, ki se je takrat široko razmahnilo in je prodrlo domala v vse organizacije.« V odporu proti fašizmu in nacizmu so imele »častno mesto« tudi učiteljice, ki »so se zavedale, da so prav one najbolj poklicane, privedi najširše plasti slovenskega ženstva do prave narodne zavesti ter spoznanja usodnih trenutkov tistega časa za naš narod, da je treba kmečki in delavski mladini, materam in ženam vcepiti pravilno pojmovanje narodnosti, da more tudi kmečki in delavski človek doseči lepšo bodočnost samo v okviru svobodnega naroda, da je zato narodna svoboda med temeljnimi dobrinami, za katere se je treba boriti« (str. 338).

Pričujoče besedilo je Vodetova napisala z željo, da bi se vsa ta prizadevanja slovenskih učiteljic ohranila v zgodovinskem spominu naroda, saj je bilo že takrat »le malo slovenskih ljudi, ki so vedeli, koliko so učiteljice storile za slovensko stvar v času bojov za naš obstoj.«⁴ Opazila je, da je bilo v drugi Jugoslaviji vedno manj razumevanja za njihove nekdanje napore, zato je skušala vsako od preteklih dejavnosti prikazati »v zvezi z okoliščinami, ki so rodile vzroke in posledice gibanja, bodisi, da je bila krivica, ki ji je sledil odpor, bodisi protest proti zapostavljanju.« Poudarila je, da je dejanja vedno narekoval tako značaj problema kot tudi »zunanje možnosti«, povezane s tedanjo socialno politično situacijo, ki pa je bila povojnim generacijam marsikdaj »le malo razumljiva«. Pri svojem opisovanju je izbrala »predvsem tiste osebe in dogodke, ki so značilni za čas« in ki so po njenem mnenju lahko utemeljili njihovo dejavnost. Zdelo se ji je, da je že zaradi tega, ker je sama sodelovala tako pri »vseh akcijah« kot tudi pri »drobnem delu«, še posebej primerna za to nalogo, zlasti zato, ker se je »iz več primerov prepričala, kako drugače gleda na dogodke človek, ki črpa samo iz 'dokumentacije' iz časopisov, kot pa osebni udeleženec in kako so goli časopisni izsledki daleč od resnice.« Spoznala je, da prihodnji rodovi s preteklim delom sploh ne bodo seznanjeni, »če ne zapustimo zanamcem vsaj nekaj drobcev, ob katerih se bo kdo iz prihodnjih rodov kdaj za trenutek pomudil« (vsi cit. s str. 221). Z objavo teh zbranih del je bila njena želja, čeprav šele po smrti njihove avtorice, nedvomno izpolnjena.

Mateja Jeraj, Aleksandra Serše

⁴Spremna beseda Angele Vode k tekstu Aktivnost slovenskih učiteljic, Spol in upor, Zbrana dela Angele Vode, I. knjiga, Ljubljana 1998, str. 221.